

حکومت اشکانیان

شهرهای ایران باستان (اشکانی) در نقشه های بطلمیوسی - نام شهر های ایران در ایران باستان

نویسنده: شمشاد امیری خراسانی
انتشار: ۲۱ فروردین ۱۳۹۵ ۱۹ دقیقه مطالعه

چکیده مقاله

کلاودیوس بطلمیوس در اواسط قرن دوم میلادی نوشته هایی از جغرافیای آن عهد دنیای شناخته شده جهان برجای گذاشته که بعدا در اواخر قرن ۱۵ میلادی در روم نقشه هایی بر اساس آن نوشته ها تهیه کردند که برای شناسایی نام و نشان شهرهای کهن و بسیاری از شهرهای حالیه از جمله در مورد ایران کمک فراوان می نماید. این تحقیق که نمی تواند کمال مطلوب باشد، در تلاش برای شناسایی این شهرها و قصبه ها است: نام شهرهای آران (آلبانیای قفقاز) در نقشه های بطلمیوسی نام شهرهای آگوانی/آلبانیا/اران (سرزمین آتش) در نقشه بطلمیوسی با نواح

کلاودیوس بطلمیوس در اواسط قرن دوم میلادی نوشته هایی از جغرافیای آن عهد دنیای شناخته شده جهان برجای گذاشته که بعداً در اواخر قرن ۱۵ میلادی در روم نقشه هایی بر اساس آن نوشته ها تهیه کردند که برای شناسایی نام و نشان شهرهای کهن و بسیاری از شهرهای حالیه از جمله در مورد ایران کمک فراوان می نماید. این تحقیق که نمی تواند کمال مطلوب باشد، در تلاش برای شناسایی این شهرها و قصبه ها است:

نام شهرهای آران (آلبانیای قفقاز) در نقشه های بطلمیوسی

نام شهرهای آگوانی/آلبانیا/اران (سرزمین آتش) در نقشه بطلمیوسی با نواحی قابل قیاس کنونی و سابق آنها از این قرار هستند: تاگودا (تاووز)، سامیا (شمکور)، باکچیا (=محل ثروت، گنجه)، دگلانا (داشکسن)، نیگا (نوخا)، آلبینا (=محل سفید، آغدام)، موسیکا (کازاخ)، سامونیس (سومگائیت)، پورته آلبانیا (در بند)، بزباتا (برزنج)، بروسا (برذعه)، گائترا (گوکجه)، آدیلا (امیشلی)، مامچیا (مینگه چائور)، آلبانیا (=محل آلوو/آتش، باکو)، آلاموس (دوچی)، شاداشا (شابران)، سمینا (شماخی)، سکاشینا (شکی)، توگوا (قره چوخور، شیروان)، گائوفون (کوبّا)، سانینا (به سانسکریت یعنی گود افتاده، نفت چالا)، گباله (قبله)، کوبوتا (کوباچی)، میسیا (مَرزه)، یوبولا (جولاچ)، ایونا (آو-یونه، عیونا/محل چشمه، بولاغ)، امبولا (بیلقان)، اوسیکا (اوردوباد)، آرساراتا (آستارا)، ساکالبینا (هشت پر) و چلواتا (سالیانی).

جغرافیای تاریخی آذربایجان در نقشه های بطلمیوسی

در این نقشه ها سهوی در محل دریاچه ارومیه تحت نام مارگیانه (= منسوب به مراغه) صورت گرفته و آن در گوشه ای از گیلان رسم شده است که این باید به واسطه گزارش محل سرچشمه رود قرانقو (شاخه غربی قیزیل اوزن/سفید رود) روی داده باشد که از کوه سهند در جوار دریاچه ارومیه جاری میگردد. شهرهایی نظیر موروندا/مانداگارا (مزند) و فراسپ (تخت سلیمان)، زاوزاکا (محل زمزمه و دعا، خراجو)، سراس (محل سرای، سراسکند، کوره سره) و نازادا (نقده) هم با آن در منطقه گیلان تصور شده اند. سهو دیگر اینکه آذربایجان نه تحت نام خودش بلکه به صورت جزئی از ارمنستان کوچک تصویر شده است که در مرکز با سه شهر تاروا (محل دژ، تربیز/تبریز)، ماتوستانا (محل شراب، دهخوارگان/آذرشهر) و زوزوا (محل نیرومند، دوزدوزان= دژ دژها) در سمت شرقی ارمنستان کوچک مشخص هستند. در مورد دو شهر اخیر گفتنی است که حتی در عهد اعراب، نویسندگان موسی بن عیسی کسروی و حسن بن علی همدانی در اواسط قرن سوم برای تحقیق در تواریخ کهن ایرانی به مراغه رفته بوده اند و گنج شیچیکان (محل نگهداری اوستا، مسجد روستای چیکان حالیه) در ۱۰ کیلومتری جنوب شرقی مراغه واقع است. در مورد زوزوا (در مقام گاتی-کت-ران) گفتنی است که منظور از آن معبد شهر گزنا (محل سرودهای دینی، خراجو) در ۱۲ فرسخی مراغه بوده است که یاقوت حموی از وجود آن خبر داده است. فاصله زوزوا (در مقام دوزدوزان) از این مقدار بیشتر است. در جنوب آذربایجان نام سه شهر آناریوم (نامحدود و گسترده) و و سیگوه (سئوکوه، محل سود و خراج) و آستاکانه (محل انگور) دیده میشوند که به ترتیب با ارومیه (اورمیه/آرمائیت باستانی به معنی جایگاه رسا و

گسترده) و ساوجبلاغ (مهاباد، محل خراج و سود) و ملکان (انگوران، محل انگور) مطابقت دارند. و در سمت شمال آذربایجان نام دو شهر سوگوسرا (سرای استراحت و خواب کاروانها) و کوبینا (کوپینا، یعنی محل چشمه و چاه و ناف) به ترتیب با شبستر و خیاو مطابقت می نمایند: بر اساس اینکه رود کامبوزس آذربایجان در نقشه های بطلمیوسی همان رود بالیقلی جای اردبیل است، و در سرچشمه آن شهری [لابد با همان نام رودخانه آن] علامت گذاری شده است، پس نام کامبوزیس/کامبوجیس به معنی جای کامیابی در اینجا ربطی با همان نام ارت وت (به سانسکریت یعنی دژ کامیابی و آرزویی) یعنی نام اردبیل در منابع ارمنی دارد. نام دیگر اردبیل یعنی باذان فیروز (دژ پیروزی و کامیابی) نیز به همین معنی است. از اینجا معلوم میشود نام اردبیل به صورت ارت-ویل/اردبیل در واقع به معنی شهر و دژ کامیابی بوده است. این معانی نامهای کهن اردبیل باعث شده است که آنجا در شاهنامه تحت نام دژ بهمن (خانه نیک) با نینوا (شهر مطبوع و دلپذیر) که توسط کیخسرو (کیاخسار، هوشتره) فتح شده، مشتبه گردد. در نقشه های بطلمیوسی در سمت شمال شرقی آذربایجان شرقی شهر دیگری به نام کوبینا (شهر چشمه آب خوب) دیده میشود که یاد آور خیاو (چشمه آب خوب) در سمت پیشکین/مشکین شهر است.

نواحی واقع در جنوب غربی دریای مازندران در نقشه های بطلمیوسی

نواحی دور و نزدیک و خود این منطقه را به عنوان ایالت کاسپی (منظور ناحیه قزوین) و کادوسی (گیلان و گشتاسفی) و کردوخی (کردستان) و ماروندی (مرند آذربایجان) آورده اند که بیشتر اسامی قابل شناسایی و تطبیق با برخی نواحی کنونی این نواحی هستند. نام این شهرها با نامهای قابل قیاس شان از این قرار هستند:

۱- در ناحیه کاسپی (منظور ناحیه کوتیان [سگپرستان باستانی/سگساران، اسلاف تاتها] قزوین، زنجان، نواحی شمالی همدان) در حوالی رود قیزیل اوزن که رود سیروس (کوروش، یعنی سیلابی) نامیده شده است: فارامبارا (فامنین)، تیگران (محل سلاح برنده=زینوکان، زنجان)، گاوازین (قزوین) و آلوسا (آوج). نظر به اینکه نام سفید رود در اینجا به نام قومی آنجا آماردوس آمده است، لذا به نظر می رسد نام سفید رود در اصل [کا]سپی رود (رود مردم کاسپی=سگپرست) بوده است.

۲- در خود کنار دریا در ناحیه کادوسی نامهای زیر دیده میشوند: گاباله (قبله)، سانینا (نفت چاله)، اوسا (محل چشمه، ویل وان)، ناندا (نمین)، فازابا (پیلِسوار)، تازینا/دژ کادوسی (تازه آباد)، ورنه (محل ثروت و خوشی، هروآباد/خلخال)، گابریس (گرمی یا گیوی)، سازوآ (شنگیر)، ساندیس (سندس)، زالاسا (کلشتر)، کورنا (کنارسر)، امانا (امین آباد)، ثاساسرا (سرای واقع در سایه، صومعه سرا) و سیروپلیس (کیور چال).

۳- نواحی آذربایجان که با رودهای ارس و قرانقو به این ناحیه منتسب شده اند: موروندا (مرند)، تونزارما (دزمار)، فناسپه (محل پرورش ستور، گوجه قلعه هشتروند)، آو[ا]زاگا (محل چشمه زاری، زنوز)، زازاگا (محل طلب دعا، خراجو) و سراس (سراسکند).

۴- در سمت غربی به سوی کنار دریاچه مارگیانه (ارومیه) از نواحی کردوخی (کردستان) دو شهر یاد شده اند: نزد (نقده) و آرسیس کا (محل مردم دارنده توتم بزرگوهی/سکا، سقز).

ماد-کاسپیانه در نقشه های بطلمیوسی

در نقشه های بطلمیوسی که در آلمان تهیه شده نام محل های بیشتری نسبت به نقشه پتروس دِ تور در روم سال ۱۴۹۰ دیده میشود. نام این شهرها با نواحی قابل قیاس شان از این قرار است:

فاذا/پهاذا (بيله سوار)، ناندا (نمین)، گابریس (گرمی یا گیوی)، فراسپ/پراسپ (تخت سلیمان)، کورنا (کنار سر)، زالاسه (کلشتر)، آمانا (امین آباد)، آکولا (گلوگاه)، اوراکانا (محل پایینی، انزلی)، گالا (کلسر انزلی)، مانداگاریسیس (آب ماندگار، رشت)، فناکا (فومن)، الیکادرا (لاهیجان). آگانزانا (قزوین)، بتینا (بوئین زهرا)، وساسپا (اسفاران)، نیگودا (پنهان در پایین، کمیجان)، رازوندا (رزن)، ونکا (ونک، در جنوب شرقی کمیجان)، سنائیس (سنگاوین)، تراواسکا (طرز آباد)، چوآن (چوبینه)، آرادیس (آرا قلعه)، کوکاسترا (قهاوند)، گوریمنا (فرمیهن)، اکباتانا (همدان)، نیفاواندا (نوازن)، زانیا (سنیجان)، آروزیس (آرزمند)، رهاسپا (لنجرود)، گرپا (گرماب یا قره تپه)، دوتتهه (جوزان)، سیگبنا (سامن)، ارشاکیا (اشتاد)، قئونه (قروه در جنوب رزن)، هراکلیا (هرائین)، لاراسا (لالجین)، گاپنه (قیدار)، داریائوسا (دارای چشمه، بناب)، سینکار/زینکار (کر زینو باستانی= محل سلاح برنده، زنجان)، الیسداسا (ارشت)، مانداگارا (ماه نشان)، فناسپا (محل نگهداری اسبان، گوجه قلعه/گاو-جا دژ)، زازاکا (خراجو)، آرسیساکا (محل مردم تقدیس کننده بزکوهی، سقز)، آلینزا (ایران شاه)، بیثیا (بیجار)، کابرسا (قروه)، زارانیس (سریش آباد قروه)، پاراچا (بهار)، ثبرگه کارین (سنقر)، تیبرکانا (تویسرکان)، آندریاکا (محلات)، کلائوکا (کرمجکان)، آرگاردس (ورجان)، آباکائن (ابراشتیان)، آرادریفا (کاشان)، آرادریفا (کاشان)، تائوتیکه (گرمسار)، زرما (زرنند)، ایوروپا (ری).

فاصله شهرهای رشت در کنار منطقه دربیکان تا ساری در نقشه های بطلمیوسی

مانداگاریسیس (محل چشمه مردابی)، آلیگادرا (محل چسباندن و بافتن)، سانائیس (واقع در سینه)، رهازوندا (محل رودباری)، فناکه (محل مواد غذایی و میوه)، ساگا (سنگی)، سرامانا (سرای ماندگاری و ساروجی) و مروسا (محل پرچشمه و پر آب) که به ترتیب با رشت (محل تالاب آبناک)، لاهیجان (محل بافتن پارچه ابریشمی)، سنگان (محل واقع در سینه)، رودبار، فومن (محل میوه و مواد غذایی)، ساقی کلایه (دژ سنگی)، ساری (محل استوار و ساروجی) و آمل (محل آب نیرومند) مطابقت دارند.

نام شهرهای هیرکانیا (گرگان) در نقشه های بطلمیوسی

از شرق به غرب مناطق زیر یاد شده است: ابرینا (بنای سترگ)، آسموریا (محل تیز)، هیرکانیا (محل بهره)، مسوکا (چشمه بزرگ)، سیگین (محل زیبا)، کاسپا (محل دیده بانی درخشان)، سوربا (نیرومند)، آدریاسپا (محل رام کردن اسب) و بارانگا (محل بارگیری). این شهرها به ترتیب با شهرها و روستاهای زیر قابل تطبیق و قیاس می باشند: استراباد (آبادی سترگ، گرگان حالیه)، اینچه برون (دماغه باریک)، ویرانه شهر گرگان باستانی کنار گنبد کاوس، کوکلان، گنبد کاوس، صوفیان، رامیان و بناور.

نام شهرهای منطقه ری در جغرافیای بطلمیوس

بر روی نقشه های بطلمیوسی از شمال به سمت جنوب نام این نواحی دیده میشود: تراوایا (محل دفاعی و پیروزی)، آورادیس (بالایی)، دروازه کاسپی، زریما (سر سبز)، ایوروپوس (دارای چشمه آب وسیع)، سیگریانیکا، آباسنا (محل پشته)، تاوتیکا (محل گرم)، کاناته (محل آب انبار)، آرگاروس دسا (محل با ارزش)، کلاواسا، آندریا (داخلی، میانی) و آرادریفا (محل شادی بخش) که به ترتیب با این مناطق کنونی مطابقت دارند: فیروزکوه، دماوند، دروازه خوار، زرنده، شهر رغه/ری (محل چشمه عالی)، ساوه، ابر آشتیان (آشتیان)، گرمسار، قم، ورجان، کرمجگان، محلات و کاشان (محل عمارت آرزویی).

نام شهرهای منطقه لرستان در نقشه های بطلمیوسی

در نقشه های بطلمیوسی بین ناحیه رغه (ری) و ساگارتی (کرمانشاهان) از ناحیه سینگیان (شین-گیان، محل گیاهزاری) نام برده شده است که مطابق همان ناحیه لرستان (محل درختان) است. در آن محل شهرهای آلیزا، گابینا (محل محافظتی)، زارانیس (زبران-ایس، محل بلندی توانا)، سابراسا و آلاراسا نشان داده شده است که به ترتیب با الشتر، بروجرد (محل باروی گرداگرد)، محل دژ فلک الافلاک خرم آباد، شاپورخواست (چغلوندی؟) و الیگودرز قابل قیاس می باشند.

نام و نشان نواحی منطقه ساگارتی (کرمانشاهان) در نقشه های بطلمیوسی

جالب است که در نقشه نام منطقه ساگارتی (غارنشین و سنگ کن) و کوه آن زاگروس (زاگری-اوس = کوه بلند) در اینجا متفاوت هستند. یعنی نام زاگروس بر خلاف تصور غالب از نام ساگارتی گرفته نشده است. در این جا فقط اسم سه شهر ذکر شده است که به راحتی قابل شناسایی هستند. بیتها (خانه مقدس)، کارینا (محل سنگی) و تهرگا (توی-بر-کا، محل سلاح برنده) که به ترتیب با بیستون (خانه خدا، بیت باغان باستانی)، کر-میثین (محل سنگی، کرمانشان/ کرمانشاهان) و کوند (محل ابزار برنده، کوارینت/ کرینتاش باستانی) مطابقت دارند.

در سمت شمال غربی ساگارتی در آن سوی دیگر کوهستان، نام شهرهای بانه، سیساره (سیسر، سندنجد)، دگیا (دوکان؟)، زیگیرا (زولان؟) و اوروبا (خورمال؟) دیده میشوند.

نواحی اصفهان (پارتاکانه) در نقشه بطلمیوسی سال ۱۴۹۰

وردان (گلپایگان یا بروجن)، ماردیسنه (مارشنان)، تناکرا (تیران)، کابان (گابه اصفهان؟)، مس آبائنه (آبادی بزرگ، میمه؟)، سوارا (سمیرم)، آسپادانا (اصفهان)، آبینه (ابیانه)، پوتی کارا (ارجان)، اوزوآ (اژیه)، آکسیما (=اکوه زیمه، کوهپایه). سرانجام تناکوس آرنه سوس بندری در کنار خلیج فارس (یعنی محل بسیار با شکوه، بندر بوشهر). به نظر می رسد منظور از سرزمین صادرات چوب اعلا که نزد سومریها نام تیلمون (محل درخت با شکوه و کامل، تیل: کامل، مون = درخت) را داشته است، همین شهر بوشهر (بوش-شهر = شهر آراسته و با شکوه) و ناحیه جنگلی پشت سرش در بین اصفهان و بوشهر (لیان باستانی عیلامیان) بوده است.

نظری غیر عادی راجع به نام شیراز و پارس

در نقشه های بطلمیوسی مربوط به ایران که نشانگر محل شهرهای قدیمی عهد بطلمیوس هستند نام پرسپولیس به صورت شهری مسکونی در حدود شیراز دیده میشود. در حالی که خود تخت جمشید (کاخ پارسه) در این عهد شهر قابل توجهی نبوده است و این موضوع این سؤال را برمی انگیزد که آیا منظور از خود شهر پارسه/پرسپولیس، شیراز نبوده است. دو وجه اشتقاق سانسکریتی -یونانی و ایرانی آنها پَریس[ر]- پولیس (شهر انگور) و شی-رز (محل انگور) نیز جدی بودن این نظر مطرح می سازند. چون احتمال دارد شکل ایرانی واژه سانسکریتی پریسر (انگور) بیشتر به پرس شبیه بوده است که با پارس یکی گرفته شده است. به احتمال بسیار روایت درخت تاکی در خواب آستیگ در رابطه با پیدایی کوروش روییده بوده است، نشانگر این بوده است که خود نام پارس (به سانسکریتی یعنی درخت دارای رشد نمناک) به معنی چنار یا انگور گرفته می شده است: مطابق گفته هرودوت: "در سال اول ازدواج ماندانا و کمبوجیه، آستیگ شاه ماد در خواب دید که از شکم دخترش ماندانا تاکی رویید که شاخ و برگ آن تمام آسیا را پوشید". در خبری از یونانیان که منبع اصلی اش را پیدا نکردم گفته شده است "تاک زینی که در خوابگاه پادشاهان هخامنشی بر چناری زرین می پیچد، مظهر پادشاهان هخامنشی بوده است". بر این اساس خود جمشید در نام تخت "جمشید" (بیمه خشته) به صورت "جمبو[که] خشته" در سانسکریت و اوستایی معنی محل انگور درخشان بدون هسته را می داده است. حتی خود نام اهورامزدا به صورت اهورا مذ دا معنی خدای خالق می را می دهد و این می رساند اهورامزدا در اصل خدای قبیله ای شراب و انگور پارسیان بوده است. وارونا در وداها ایزد دانای آسمان شب معرفی شده است، از این نظر به اهریمن ایزد جهان تاریکی شبیه است. اما در داشتن مایا (نیروی دانش سحر انگیز) با اهورامزدا (سرور دانش بزرگ) یکی میگردد. همزاد وارونا، وارونی الهه شراب (مادیه، سورا) است و همزاد اهریمن، اهورامزدا است. از اینجا نیز به ایزد شراب بودن اهورامزدا عهد باستان می رسیم. لذا نام قبیله حکومتی پارسیان یعنی پاسار- گادیان را میشود به معنی مردم محل سرزمین انگور (پریسار-گادیان) یا به معنی پرستندگان درخت چنار گرفت. نظر به اینکه وارونا و وارونی (در اساس به معنی آسمان محیط بر همه چیز) در زبانهای ایرانی می توانستند با واژه وارونه و ضد سنجیده شوند، لذا معلوم میشود عنوان انگره مینو (ذات بد) اهریمن و عنوان خدای نیکی اهورامزدا از همین معنی حادث شده است. در مجموع معلوم میشود که چنار سمبل قومی پارسیها (پاسارگادیان) و تاک سمبل ایزد قومی شادی و شراب ایشان یعنی اهورامزدا بوده است. در سانسکریت prthu به معنی عظیم الجثه که صفت چنار است می تواند معنی اصلی پارس در مفهوم چنار بوده باشد. این موضوع نیز که کوروش دوم نیای کوروش سوم (بنا به هرودوت) در اوستا ملقب توس (تو-اوس = بلند نیرومند، تنومند) است می تواند اشاره به همین معنی نام پارس یعنی نام قوم وی بوده باشد. هنریک ساموئل نیبرگ، نام آتوسا دختر کوروش سوم را به معنی دارای اندام پُر گرفته است.

شهرهای ناحیه پارس در نقشه های بطلمیوسی

نام این شهرها با شهرهای قابل قیاس شان از این قرار است: پوریوسپانا (یاسوج)، پوتیکارا (محل پاک، ارجان)، آرده آ (اردکان)، تراگونیکا (محل سه چشمه/کا-ثرون، کازرون)، تائپا (محل واقع بر تپه، بُرازجان)، اوروباتیس (محل رفهای ساحلی گسترده، سیراف)، روگو مانیس (دیر)، یونائا (کنگان)، پارتا (ولایت)، چورودنا (خورموچ)، ماتونا (میمند فیروز آباد)، تائوکه (توج)، گابرا (جهرم)، باتسینا (فسا)، کوژا (قیر)، سینا (سیمکان)، آربوآ (سروستان)، کائوفیاکا (کفری)، پرسپولیس (شیراز/تخت جمشید)، نیسرگه (نگارستان)، مارهاسیوم (مرودشت)، سیکتا (ستخر/استخر)، کوتامبا

(استهبان)، پارادون (داراب)، پاساراکاچا (لار)، گابائنه (جویم)، اوزیا (اَوَز)، مامیدا (لامرد)، بریسوآنا (بستک)، باگرادا (بندر لنگه).

نام شهرهای اهواز و عراق در نقشه های بطلمیوسی

جنوب خوزستان از قدیم به نام سومری کیسیا (سرزمین پایینی) خوانده می‌شده است و این هیئت در نقشه های بطلمیوسی نیز محفوظ است. در این نقشه ها در منطقه کیسیا شهری به نام انو- خت (به زبانهای کهن ایرانی یعنی محل پایینی) دیده می‌شود. از این جا معلوم می‌شود که نام اهواز از شکل سانسکریتی و اوستایی اَوَدَ (در پایین نهاده) گرفته شده است.

در مورد نام شهر و سرزمین عراق گفتنی است سوای اینکه این نام به صورت شهر اَرَاگ در نقشه های بطلمیوسی دیده می‌شود بر روی یک جام آرامی بابل اواخر عهد ساسانی نیز به صورت شهر و سرزمین ایرگ به همراه نام می‌شان ذکر شده است. نام اِراک در فرهنگ لغات اکدی و آشوری به معنی منطقه سر سبز آمده است. لذا ترجمه ایرانی آن گسکر (محل سبز و کشتزاری) بوده است که در عهد اسلامی بدین شهر جنوب بین النهرین اطلاق می‌شده است.

نام و نشان شهرهای خوزستان در نقشه های بطلمیوسی

خوزستان در نقشه های بطلمیوسی با سه نام الدیمایی، چالداپیتس (هالتاماتی) و کیسیا (سرزمین پایینی) مشخص شده است. در آن از شمال به جنوب نام این شهرها دیده می‌شود: برگان (محل بهره و میوه، دزفول)، سوسا (شوش)، آگاژا (شهر پیشرفته و شایسته / شائیشتر، شوشتر)، سیلا (محل عمارت، رام هرمز)، انوخت (محل پایینی) که معادل با اَوَدَ اوستایی و سانسکریت به معنی (محل در پایین نهاده شده) همان اهواز است. نام اَوَز فارس نیز به همین معنی به نظر می‌رسد. تارینیا (محل گذرگاهی، معبره که تصحیف به محمره شده است، خرمشهر)، گران (محل سرودهای نیایش) که در عربی به عبادان (محل مؤمنین) ترجمه شده است (آبادان). در آن سوی اروند رود نام پاسینی (آراسته و زیبا) مطابق بصره (بس سرئو) به معنی بسیار زیبا در منطقه خَرَّاسَن (محل خورابه ها) است.

خفص زبان عربی به معنی "پایین آوردن" نشانگر آن است که نام خوزستان در اصل از ترجمه نام سومری کیسیا (سرزمین پایینی) در زبانهای سامی عاید شده است. در رابطه با تبدیل خفص به خوز گفتنی است علی القاعده حروف "ف" و "ض" زبانهای سامی در زبان فارسی به "و" و "ز" تبدیل شده است. نام اوستایی ایرانی کهن آنجا یعنی ورنه را هم- که زادگاه فریدون (کوروش) به شمار رفته- می‌شود به صورت "ور- نی" به معنی سرزمین سمت پایینی گرفت.

نام شهرهای پارت (سمنان و خراسان) در نقشه های بطلمیوسی

نام این شهرها با شهرهای قابل قیاس کنونی شان از این قرار هستند: دوردومانا (محل گریزگاهی و سخت، درجزین)، آرسیانه (محل بزکوهی، آهوان)، آمبرداکس (چنبره نیرومند، امیریه دامغان)، هکاتوم پیلون (ویرانه قومس

در نزدیکی دامغان)، کاریپراکا (خرقان)، رهوآره (محل ارابه جنگی/چخره، شاهرود)، پَربره (بُزغان)، سوفیس (چشمه پرسود، توس)، میسیا/مه نیسیا (نیشابور)، سینداگا (محل خشنود کننده و غنی، شهمیرزاد)، سمینا (سمنان)، آسپا[ک] (عشق آباد)، آپامیا (بام)، چوانا (جناباد/گناباد)، پاساگرتیا (شهر آراسته، بشرویه[بسیار آراسته])، رهودا (فردوس)، ارتاکانا (محل پشتی، بردسکن)، آیفای[ایک] (بایک)، بهاگا (محل ثروت، فیض آباد)، آرمیانا (فریمان)، تستاخا (دارای آب درخشنده، زاوه/تربت حیدریه)، سیمپسیمدیا (ششتمد)، مَریجا [کانه][مهنه)، رهوگایا (رقه).

نام شهرها و قصبه های کرمان (کرمان و هرمزگان) در نقشه های بطلمیوسی

نام این شهرها و قصبه ها با نظایر قابل قیاس شان از این قرار است: پورتوسپانا (رفسنجان)، تاسپیس (بردسیر)، کارمانا (کرمان)، سابیس (سیرجان)، کوپهانتا (کهنوج)، تروآسکا (جیرفت)، اوروآ (فهرج)، آلکساندریا (بم)، چودا/خودا (شهر خوشی، نرماشیر)، پارا (پهل)، کاساراپیچ (گچین)، آچیندا (کولقان)، نیپستا (نیم کار)، ترسیانا (تیار)، هُرمز (در کنار میناب)، کومانا (کندال)، رهوگن (زیارت کله)، سافالوس (سیریک)، ماسین (کرکوشکی)، تیسا (توجک)، هیدریاکوس (یونجی مسکی)، کوئیزه (کوه مبارکه)، درنابایلا (زیرکوه)، کوپهان زورومبا (زمین لشکری)، بادموسارنا (جاسک کهنه).

شهرهای گدروسیا (بلوچستان) در نقشه های بطلمیوسی

نواحی یاد شده با شهرها و قصبه های قابل قیاس شان از این قرار است: رهریگا (ریگ)، موله روم (گوردوم)، کوئمبا (کنارک یا چابهار)، رهیزانا (گوآتر)، بونیس (مگس، زابلی)، اومیز (سرباز)، سوسیانکا (شستون/ایران شهر)، اوسکانا (محل چشمه/خا-شی، خاش)، کوتوبارا (جالق)، موسارنا (میرجاوه)، بادارا (بزمان)، کونی (گونج)، پارسیس (پهره/ایران شهر)، آربیس (بسیار رسا باشنده، بمپور).

منطقه مرگیانه در نقشه های بطلمیوسی

این منطقه از مرو تا شمال گرگان را شامل می شده است. نام این شهرها با نواحی قابل قیاس شان از این قرار هستند: مارگیانا (مرو)، آنتوخیا (انتاکیه شمال غرب مرو)، دائئا (تجن)، آرگادینا (آرچمن)، ماسونیوم (بزمین)، آریاکا (یارجا)، آراتها (آرتیق)، رهه آ (شهر باشکوه/آساک، شهر عشق آباد)، گوریانه (قره غان)، نیسیایه (نیسای شمال خراسان)، اوریانا (قیزیل آروات)، سنا (سنگان یا سنقلی/حسنقلی).

در نقشه های بطلمیوسی در ناحیه مرغیانه (مرو)، در سمت دریای مازندران نام دریه ئکا دیده میشود که در جاهای دیگر به نقل از بطلمیوس آن را دربیک نوشته اند. از اینجا معلوم میشود که ناحیه دره مرغیانه به سمت دریای مازندران (در دره کانال قره قوم حلیه بین مرو و دریای مازندران) دربیک نشین (منطقه دری ها/ دروپیک ها/سکاییان پارسی برگ هئومه) بوده است.

نام شهرهای سغد در نقشه های بطلمیوسی

نام این شهرهای باستانی با شهرهای قابل قیاس کنونی شان از این قرارند: استوبارا (باروی نیرومند، اترار)، ترباکترا (طراز)، الکساندریا اوکسیانه (اسکیفغن، شهری در کنار شاخه کشکه رود در نزدیکی شهر سبز/کش باستانی)، اندیکومردانا (ماه سرور، آی خانم در کنار آمودریا در سمت قندوز)، درپسا متروپولیس (شهر بزرگ ماه و شراره آتش، واشگرد، دوشنبه)، اوکسیانه (وخش)، مروکا (مرکنده، سمرقند)، چولوبسینا (دارای عمارت‌های بسیار رسا، بُخارا)، سیروس پولیس (بُنجیکت، اوراتپه در اسروشنه)، الکساندریا اکسترمه (اسکندریه دوردست، خجند) و انیسس (اندیجان).

تطبیق مناطق کنونی افغانستان با شهرهای باستانی آن در نقشه های بطلمیوسی

تحقیق مقدماتی شخصی ام در این باب با توجه به مطابقت نقشه های بطلمیوسی و نقشه های مدرن و تطبیقات زبانشناسی به چنین نتایجی انجامیده است که با نقد و اصلاح می تواند کامل تر شود. در نوشتن نام اماکن کنونی به سبب عدم دسترسی به نقشه های محلی باید سهوهایی وجود داشته باشد:

۱- منطقه آریا (هرات): در مرکز شهر آریا (هرات) و در شمال آن شهرهای زیر دیده میشوند که با شهرها و قصبه های قابل قیاس شان از این قرار هستند: دیستا (داش کپری)، بیتاکسا (تخته بازار)، آوگارا (کاریز الیاس)، آمبروداکس (آبی رهوک)، بوگادیا (کاراباغ)، سرماگانا (چمنی بیت)، ناماریس (مروچک)، سیفارا (گورامان)، تاوا (کوهستانات)، رهاوگارا (قیصر)، گودانا (گئوزن)، زاموچانا (قیزیل بولاک)، چاتریسچا (تورغندی)، چاورینا (راهزنک)، وارپانا (جاوند)، فورواوا (سرپل)، آرتیکاوندا (کادس)، آلکساندریای منطقه آریا (گشتی شریف)، آستاندا (بغران)، تائوچینا (کروخ)، اورثیانا (کوشک کهنه)، کاپوتانا (کوشک)، بارباسانا (جبل فضا)، آریا (هرات). در جنوب آریا از شمال به جنوب شهرهای زیر قرار دارند: کاستا/کاسکه (چاغچران)، اوربیتانا/اورتیکانا (اوبه)، نیبیس (شهرک)، دارکاما (پرچمن)، سوتیرا (سرملان)، ساریگا (پشتون زرگون)، پارکاناکا (پهره کاریز)، کوتاکا (ساغر)، تربیازینا (تیوره)، آستاسانا (گلستان) و زیمیرا (زرماداران).

۲- منطقه پاروپانیساد (شرق افغانستان) که شهرهای آن با شهرها و قصبه های قابل قیاس کنونی آن از این قرار است: از شمال به جنوب شهرهای زیر دیده میشوند: بارزورا (بهسود)، آرتوآرتا (رخه)، پارسیانا (پنجهیر)، بابورانا (پروان)، کاتیسا (کاپیسا)، نیفاندا (مانگال پور)، گاوزاکا (قره باغ)، دراستوکا (گردن دیوال)، پارسیا (میرباغچه)، تارباکانا (استالیف)، ناوالیریس (میداشهر)، کابورا (کابل)، دوراکانا (جاگدالک)، چولارنا (جلال آباد) و آرگودا (تورخم).

۳- در منطقه درنگیانا شهرها زیر دیده میشود که با نواحی قابل قیاس کنونی آن از این قرار هستند: آریکادا (محل

رسا، حصین آباد/زابل)، کسارکسیارا (زرنج)، آریاسپا (عرب)، نوستانا (نیشک/چاخانسور)، آستا (خاش)، رهودا (هاروت رود)، ایثا (جوین)، پروفیسیاسا (فراه)، فرازانا (چهار برجک)، بیگیس (قلعه بُست) و آرانا (گوران).

۴- در منطقه آراخوسیا شهرها زیر دیده میشود که با نواحی قابل قیاس کنونی آن از این قرار هستند: دامانا (چمن)، آسیاکا (شینکی)، سیگارا (شنگه)، آریاکا (شهر صفا)، رهیزانا (رگی)، آلسکاندریا (اسکندریه، سنگین)، آزولا/اوزولا (اوروزگان)، خواسپ (ترین کوت)، گاماکا (قندهار)، مالیانا (میمند/میزانی)، آراخوتوس (ارغنداب)، آرباکا (قره باغ) و فوسلیس (موسی قلعه).

۵- در منطقه باکتريا (بلخ) نواحی زیر دیده میشوند که با شهرها و روستاهای قابل قیاس شان از این قرارند: چومارا (شبورگان)، آبوسموآناسا/توسموآناسا (محل خشنودی روحی، بامیان)، آلیچوردا (سیاه جرد)، چاراچاترا (ترمذ)، زاریسپا (مزارشریف)، ماروکا (میله)، کاواریس (وروالیز)، آستاکانا (محل انگور، استانا/مذر)، کوریاندرا (چارکنت)، خوانا (خلم)، مناپیا (اندرآب)، ایوکراتیدا (ایوکراتیدی، چارپایه)، باکتريا رگیا (بلخ شاهستان)، سوروگانا در جنوب بلخ (محل جشن و شادی، خلوسی-سین تسیزیان منابع چینی، سمنگان)، فراتو (فرخلم)، ماراکودرا (بند امیر) و مارکاندا (مَر-کاندا، بسیار پرشاخه، پنجاب).

سمنگان (محل موبدان مهرورز و شادی آور پرستنده پیکره مقدس) باید خود همان اییک حالیه (ای-یک به اوستایی یعنی کسی یا چیزی که خدا دانسته شود) بوده باشد. چون جالب است که واژه سَمَن در سمنگان در سانسکریتی به شکل سَمَن به معنی جشنواره و عروسی و اجتماع و به صورت سامن یعنی سخنان مهر آمیز و دلنشین است. لابد از اینجا است که سمنگان محل عروسی رستم قهرمان حماسی شاهنامه به شمار رفته است. آیک به صورت ابهیگ در سانسکریت به معنی خوشی است.

نقشه بطلمیوسی شهرهای های کهن (منهای ناحیه شمال غرب) در این نشانی قابل دسترسی است:

<http://members.casema.nl/h.vandeukeren/histotron/086n32sc05.htm>

این نوشتار، پژوهشی است از سوی جناب جواد مفرد کهلان

ارجاع به این مقاله

شمشاد امیری خراسانی، «شهرهای ایران باستان (اشکانی) در نقشه های بطلمیوسی - نام شهر های ایران در ایران باستان»، پارسیان دژ، ۱۳۹۵.

خواندن مقاله و پیوست های آن در وبسایت پارسیان دژ

نشانی ثابت این نسخه:

<https://parsiandej.ir/articles/1821/pdf/شهرهای-ایران-باستان-در-نقشه-های-بطلمیو.pdf>

آخرین ویرایش مقاله: ۱۲ مرداد ۱۴۰۵